

ארבעה ממדים ברשות

הרבים

הרב אורי ליפשיץ

רשות הרבים, כשמה, שהיא של רבים.

כך, בפשטות, מתאר הרמב"ן (עירובין נ"ט) את מהותה והגדרתה של רשות הרבים. אלא שהדוגמאות הבסיסיות כמו גם ההגדרות ההלכתיות של רשות הרבים, מציגות תמונה מורכבת יותר, בעלת ארבעה ממדים.

א. המרכז המסחרי

הגדרת התוספתא 'סרטיא ופלטיא' יכולה להיקרא כקשורה למקומות המסחר. ה'סרטיא' – אלו הרחובות המרכזיים החוצים את העיר לאורך ולרוחב (הידועים בשם הרומי קארדו ודקומנוס). רחובות אלו לא היו רק אלו שחילקו את העיר לרבעים ואפשרו תנועה לאורכה ולרחבה, אלא היוו צירי מסחר וחנויות, כמקובל בשדרות ורחובות ראשיים בערים עד היום. במרכז העיר, בצומת הרחובות היתה הכיכר המרכזית (ה'פלטיא'), שגם בה התרחש חלק גדול מהמשא ומתן העירוני, בשוקים ובסחר חילופין.¹

תפיסה זו של רשות הרבים משתקפת באיסור ההוצאה כפי שהוא מופיע בפסוקי נחמיה, בפרק יג:

---

* הדברים המופיעים כאן הם הרהורים פתוחים על רשות הרבים שהתלבנו בלימוד בזמן חורף, והם חלק ממאמר ארוך ומקיף יותר על ארבע הרשויות, שבע"ה יתפרסם בעתיד.
¹ כך מסביר גאון אנונימי בתשובה שמובאת בספר העיתים (סימן ר): סרטיא שווקים גדולים שממלאין ופתוחין למקום שיש בו ס' רובא, פלטיא קורין אותו בלשון ישמעאל קיסר"א וחניות יש בה.

בַּיָּמִים הַהֵמָּה רָאִיתִי בִּיהוּדָה דְרָכִים גְּתוּת בַּשָּׁבֶת וּמְבִיאִים הָעֲרָמוֹת
 וְעֹמְסִים עַל הַחֲמָרִים וְאֵף יַיִן עֲנָבִים וּתְאֵנִים וְכָל מִשְׁא וּמְבִיאִים
 יְרוּשָׁלַיִם בְּיוֹם הַשָּׁבֶת... וְהַצָּרִים יֵשְׁבוּ בָּהּ מְבִיאִים דָּאָג וְכָל מִכָּר
 וּמְכָרִים בַּשָּׁבֶת לְבִנְיָהּ וְהַיְהוּדָה וּבִירוּשָׁלַיִם. וְאֶרִיבָה אֶת חֲרֵי יְהוּדָה
 וְאֶמְרָה לָהֶם מָה הַדְּבָר הָרַע הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹשִׂים וּמְחַלְלִים אֶת
 יוֹם הַשָּׁבֶת? ... וַיְהִי כֹאֲשֶׁר צָלְלוּ שְׁעָרֵי יְרוּשָׁלַיִם לְפָנֵי הַשָּׁבֶת וְאֶמְרָה
 וַיִּסְגְּרוּ הַדְּלָתוֹת וְאֶמְרָה אֲשֶׁר לֹא יִפְתָּחוּם עַד אַחֵר הַשָּׁבֶת וּמִנְעָרֵי
 הָעֲמֻדָּתִי עַל הַשְּׁעָרִים לֹא יָבוֹא מִשְׁא בְּיוֹם הַשָּׁבֶת.

איסור התורה על הוצאה מרשות לרשות נובע מהרצון למנוע את המסחר, את המכר ואת המשא והמתן. המסחר מנוגד לשבתיות, ויש בו 'חילול' של השבת. נראה שעומקו של הדבר הוא לא רק בגלל הרצון לעצור את המלאכות הקשורות בקיומו של המסחר (דריכת הגתות בשבת, למשל), אלא בגלל שבמהותו יש משהו המתנגד לקדושת השבת.

ראשית, המסחר מפגיש את האדם עם האחר, ואת אנשי ירושלים עם הצורים והסוחרים שמגיעים מבחוץ. לסחור פירושו לקיים קשרי פנים-חוץ, להיות פתוח לרוחות האחרות, לקבל ולתת, להעביר וליטול.

יתירה מכך, המסחר משקף את החוסר (שורשים דומים...) של האדם. הסיכוב בשוק והקניה משקפים את הרעב והצריכה של האדם, שלעומתם רוצה התורה לכונן אדם שמסתפק במה שיש לו, שעוצר את רעבונו ותאבונו לקנות עוד ולצבור ממון ונכסים, ואולי ש'כל מלאכתך עשויה', שמוכן מראש ונמצא ברגעי ההווה.

ואולי, המסחר משקף תמיד את הפערים בין המעמדות, את מי שיש לו ומי שאין לו, את בעלי ההון ואת העניים, וזאת לעומת 'פני שבת' שבהם כל ישראל אחים, ומעורבים זה עם זה (העירוב, לפיכך, מתקן את רשות הרבים, ומאפשר לכולם להיות במעמד שווה, כתף אל כתף, ולא זה מול זה, כמוכר וקונה, נושא ונותן).

ב. הטבע הפראי

כיוון אחר משתקף בדברי הרמב"ם, הפותח את תיאור רשות הרבים דווקא ב'מדברות ויערים', ורק אח"כ מביא את השווקים והדרכים המפולשין להם. תיאורו של הרמב"ם מתמיה, הן בשל היות המדבר והיער בגדר 'כרמלית', ולא רשות הרבים, והן בשל הפתיחה בהן ולא בהגדרות התוספתא – סרטיא ופלטיא.²

² כך במגיד משנה:

תיאור זה של הרמב"ם פותח את העיסוק ברשות הרבים דווקא מההיפך הגמור מהשוק העירוני, מעולם הטבע של היער והמדבר.

היער הוא הדוגמא למקום שיש לכולם רשות ללכת בו, כמובא בספרי ביחס לרוצח בשוגג על הפסוק 'וְאִשֶּׁר יָבֵא אֶת רֵעֵהוּ בְּיַעַר' (דברים יט, ה): 'מה יער רשות לניזק ולמזיק ליכנס שם'.

אך ההזדקקות ליער ולמדבר כ'אבות טיפוס' לרשות הרבים היא לא רק תיאור של מקומות ניטרליים שמותר לכולם להיכנס אליהם, אלא יש בה יותר מניחוח של מקומות טבעיים ופראיים, שאינם חלק מהמרחב המתורבת והאנושי. הדגם הבסיסי של רשות הרבים הוא דווקא המקום בו אין דריסת רגל לאיש, המקום בו אין חוקים אנושיים, בו האדם נבלע ונעלם נוכח הנוכחות הדרמטית של הטבע.

לאור מובן זה של רשות הרבים, נראה כי איסור ההוצאה במהותו קשור למחיצה שיוצרת השבת בין הטבע לבין התרבות, שהיא משכנה של הקדושה. הצורך בתחומת רשות הרבים ובהותרתה מחוץ לתחומי השבת מהדהד את התיחום של המרחב הטהור בפני כוחות התוהו הנוכחים בטבע הלא מעובד, רווי המזיקים והחיות הרעות. רשות הרבים משקפת את ה'בבלי דעת', את המקום בו נעדרת הדעת האנושית:

רשות היחיד נתחמת על ידי בעליה תיחום מדעת, על מנת להגדירה ולהבדילה מרשויות אחרות. לעומתה, רשות הרבים שהיא חסרת בעלים נתחמת תיחום שממילא. אין היא רשות הנתחמת מראש לשם עצמה, אלא היא משתיירת עקב תיחום רשויות היחיד.³

ג. הילוך הרבים

האפיון השלישי האפשרי לרשות הרבים קשור להלכה המבחינה בין רשות היחיד לרשות הרבים. בעוד אויר רשות היחיד בוקע ועולה עד לרקיע, הרי שרשות הרבים תופסת רק עד עשרה טפחים מהקרקע. בעקבות דבריה של שלומית כהן-ולר⁴ ניתן

מ"ש רבינו המדברות והיערים בכלל רה"ר הוא דבר מתמיה אצלי שהרי פ"ק [ו']. שנינו אי זהו רה"ר סרטיא ופלטיא גדולה ומבואות המפולשין זו היא רה"ר גמורה... והרשב"א ז"ל כתב בכלל כרמלית מדברות והיערות ודברי רבינו צ"ע.

³ ישעיהו אילן, תפיסת החלל הארכיטקטוני במחשבה ההלכתית במשנה ובתלמוד, עמ' 11.
⁴ רשות הרבים מוגבלת בגובהה, נגמרת אחרי עשרה טפחים, אך אינסופית לשני כיווני ההתפתחות האופקיים, כלומר מקום אופקי. רשות הרבים היא מקום שעוסק בחיי המעשה הארציים, זהו מקום בעל תחושה פתוחה לאדם הנמצא בה מכיון שהיא אינה יכולה להיות מקורה... מקום להתפתחות ושינוי, מקום שיש בו הרבה מן הלא נודע. זאת לעומת רשות היחיד, שהוגדרה כמקום מוגבל בשטחו אך במהותו ללא גבולות בכיוון האנכי. מקום מוכר שאולי לא רואים את כל גבולותיו אבל הם ידועים... לצורך רשות הרבים

לראות את רשות הרבים כרשות הפתוחה לאינסוף לאופק. בעוד רשות היחיד 'עולה עד לרקיע' בציר האנכי, אך תחומה במחיצות בציר האופקי, הרי שרשות הרבים אמנם מוגבלת עד עשרה טפחים, אך פתוחה לאינסופיות בממד האופקי. פתיחות זו משתקפת בדברי הרמב"ם המתאר בפירושו המשנה את רשות הרבים כמקום שהרבים בוקעין בו, או למשל בדברי רש"י, בעקבות דיון הגמרא בדף ו' על הגדרת המדבר בימינו כ'כרמלית' ולא 'רשות הרבים', הטוען כי המדבר בזמננו: 'אינו מקום הילוך לרבים, דהולכי מדברות לא שכיחי'. הילוך הרבים הוא מאפיין משמעותי בהגדרת רשות הרבים.

דריסת רגלם של הרבים, הילוכם ובקיעתם מאפיינים את רשות הרבים. הרחובות המפולשים הם הדוגמא המתבקשת. רחובות שהינם מקום הילוך לרבים, הפתוחים מעיר לעיר וממקום למקום. ההילוך במהותו הוא 'צמוד קרקע'. הקרקע (עד גובה עשרה טפחים ותו לא, אזור ההליכה שאין בו עסקים, מסחר, פנים ואף לא לב) היא המגדירה את רשות הרבים. רשות הרבים היא מקום התנועה וההתפשטות, הדינמיות ששונה מהותית מרשות היחיד עליה נאמר 'שבו איש תחתיו'. העמידה והשיבה הן המאפיינות המרכזיות של רשות היחיד, בעוד ההליכה והתנועה – של רשות הרבים.

מאפיין זה נראה קשור לרוחבה של רשות הרבים – שש עשרה אמה, כרוחבה של דרך הרבים (משנה בבא בתרא, ו, ז).

ד. דגלי מדבר

מאפיין אחרון ומעורר מחלוקות רבות נמצא בדברי רש"י, הדורש נוכחות של ששים ריבוא כדי להגדיר מקום מסויים כרשות הרבים.

רש"י סומך את דבריו על 'דגלי המדבר', המופיעים בדברי רב ורבי יוחנן כגורמים לשלול מקומות מסויימים מהיותם 'רשות הרבים' – כך למשל ביחס לרשות הרבים מקורה: אמר רב שמואל בר יהודה אמר רב אבא אמר רב הונא אמר רב: המעביר ארבע אמות ברשות הרבים מקורה – פטור, לפי שאינו דומה לדגלי מדבר (שבת צח:), וכן ביחס למעלות ומורדות שבארץ ישראל: כי אתא רבין אמר רבי יוחנן, ואמרי לה אמר

דרוש האופק והאינסופיות שלו. רשות הרבים היא מקום תנועה של הרבים. מקום לא מוגן, מפולש, עם נוכחות של הרבה אנשים, מסוגים שונים, ועם פעילות מגוונת ובלתי מוגבלת. לצורך רשות היחיד דרושה היכולת להתכנסות ושהייה, שמתחילה בהגבלת המרחב וממשיכה בהגדרותיו הנוספות... המרחב הפרטי מייצר 'עמוד' המוצב באופן אנכי במרחב, בעוד שהמרחב הציבורי מייצר גליל דומה, אך זה מוצב במרחב באופן אופקי... רשות היחיד היא אינסופית אך בכיוונים של מעלה מטה, בעוד שרשות הרבים היא אינסופית בכיוונים קדימה ואחורה... בעוד שהאנכיות מקבלת עדיפות בשבת, האופקיות היא הפעילות של ימי החול... (מרחבים מדומיינים, גאוגרפיה בין דפי התלמוד, בתוך אופקים בגאוגרפיה, תשע"א, עמ' 11-13).

רבי אבהו אמר רבי יוחנן: מעלות ומורדות שבארץ ישראל אין חייבין עליהן משום רשות הרבים, לפי שאינן כדגלי מדבר (עירובין כ"ב:).

נראה שרבי יוחנן ראו את דגלי המדבר כבסיס להגדרת רשות הרבים (כדומה לזיהוי הגמרא עצמה את מלאכות השבת עם מלאכות המשכן, ובאופן דומה גם את רוחב שש עשרה האמות עם רוחב העגלות שנשאו את קרשי המשכן), ובכך אפיינו את רשות הרבים כמרחב בעל אופי היסטורי ויותר מזה, דתי. רשות הרבים, אליבא דשיטתם, לא מוגדרת על פי המציאות בעולם של המסחר, הטבע, הזכות להילוך או הנוכחות בפועל, אלא היא תלויה בעבר המקודש, של צאת בני ישראל ממצרים. הצעד הנוסף מחודש על ידי רש"י, הרואה לא רק את מאפייני המרחב של המדבר כקובעים את גבולות רשות הרבים, אלא גם את הכמות המינימלית של נוכחים ברשות הרבים כתלויה באותו אירוע.

הקושיות על רש"י רבות. הרמב"ן (עירובין נט.) תמה עליו 'ולא ידענו מנין לו לרש"י כן שלא הוזכר בתלמוד בשום מקום... ומ"מ אנו תמהים אם כן בתחלת מסכת שבת ששנו בברייתא ארבע רשויות לשבת היאך לא אמרו סרטיא ופלטיא גדולה ומבואות המפולשות זהו רשות הרבים גמורה והוא שיעברו שם ששים רבוא...'.¹

נראה שקושייה אחרת, מדברי נכדו של רש"י, ר"י הזקן, יכולה לפתוח פתח להבנת גישתו של רש"י ולמקורה. בתוספות בעירובין ו. מובאת קושייתו על המספר 'ששים ריבוא' שהיה בדגלי מדבר הו טף ונשים לאין מספר וכן קשה מערב רב'. זוהי בהחלט קושייה חזקה, והרמב"ן מעצים אותה בדבריו ושואל – '...ועוד ליבעו ששים רבוא מבני עשרים ועד ששים', וכמובן שהדברים אינם אפשריים.

תשובת ר"י היא 'ויש לומר דלא גמרינן ממשכן אלא מילתא דכתיבא במספרם'. מדבריו ניתן ללמוד שרש"י לא סובר שהכמות הריאלית של אנשים במדבר היא זו המגדירה את רשות הרבים, אלא הוא מחפש את הדבר 'הכתוב' בתורה. הגדרת רשות הרבים היא לא הגדרה מציאותית, אלא היא הדהוד של הכתוב, של התורה, של המספר המיתולוגי והטיפולוגי של ששים ריבוא.

ניתן היה להסביר (וכך הסביר ניב), שששים הריבוא שיצאו למדבר משקפים ציבור שאין לאף אחד ממנו יתרון על חברו. כולם הופיעו במדבר כאחד, אף אחד מהם לא אוחו נחלת אבותיו, אין 'מייסדים' ואין 'ותיקים' ואין 'תושבים'. במובן הזה, רשות הרבים של רש"י מתרפקת על מרחב קמאי בו נכנס עם שלם, שש מאות ריבוא בבת אחת והופך להיות 'מקומי'.

אך נראה כי הכוונה היא אחרת.

רשות הרבים של רש"י שייכת לנוסטלגיה. מושגי השבת הם מושגים של העבר. פעם היה מחנה, היה ציבור, היו דגלי מדבר. פעם היה סדר, היתה שכינה במרכז, היתה רשות הרבים גמורה. החיים הדתיים שלנו היום הם רק היזכרות (וגזירות דרבנן בעקבותיה)

בדבר האמתי שכבר לא כאן (ושווה לחשוב האם הוא עוד יכול להופיע, האם שאיפות משיחיות ורסטורטיביות הן באופק שלנו).

ה. חתימה

ארבעת הממדים ברשות הרבים – המרכז המסחרי, הטבע הפראי, מקום הילוך הרבים וזכר המסע של דגלי המדבר, מעוררים ומאירים כל אחד משמעויות ואף הלכות שונות בתווך של רשות הרבים, ויותר מכך, ביחס לאיסור ההוצאה וההכנסה מרשות הרבים לרשות היחיד.

למעשה, השבת שלנו בכללה מעוצבת על רקע הממדים הללו – יש בה את חוויית ההימנעות ממסחר, יש בה את ההישארות באזור המתורבת והמוגן (ובמובן הזה 'שבתות בטבע' הן לא דבר טבעי...), יש בה את ההיצמדות למקום וההימנעות מתנועה והתפשטות, ויש בה את ההתרפקות על העבר המקודש, את ההיזכרות בקדושה שנוכחת ומופיעה מבעד להלכות המהדהדות אותה.